

HISTORIEUNDERVISNINGEN OCH POLITIKEN¹

Av rektorn, fil. lic. ALICE QUENSEL, Stockholm

FÖR oss, som idka ett trägnare umgänge med historien, innebär det ingenting nytt eller förvånande, att historia en gång varit politik eller att politiken en gång blir historia. Men för de flesta andra är detta en sanning, som det i allmänhet tillkommer historikern att med ganska stor möda påvisa. Och vi veta ju själva, att om vi också nu våga kalla oss historiker, ha vi inte blivit det med en gång — allra minst om vi med det uttrycket mena varken ett visst mått av kunskaper eller en viss vana vid den systematiska forskningen, utan en egenskap av ännu högre kvalitet: blicken för sammanhangen och de vida perspektiven. Vi veta, att puzzlebit måste fogas till puzzlebit under lång tid, innan konturerna till bilden framträda, och att det dröjer, innan man upptäcker bildens rörlighet. Det sista säger man sig ju visserligen från början och tror, att man vet, men det är i själva verket ganska svårt att frigöra sig från statiska föreställningar. Man vill gärna göra ett visst avsnitt och fixera detta. Svårast lär väl vara att få detta rörliga perspektiv över sin egen samtid och verkligen urskilja det försvinnande momentet från de mer fasta linjer, som binda samman med det föregående. Men däri ligger just det avgörande, när det gäller att bedöma den politiska situationen ur historiens synvinkel.

Det händer ibland, att dagshändelserna växa ut till sådana dimensioner, att historien så att säga själv uppenbarar sig direkt för samtiden. — Upplevelsen av världskriget och dess konsekvenser är utan jämförelse vår generations största historie-erfarenhet. Genom den har ett levande innehåll gjutits i förut tämligen tomma föreställningar, som t. ex. krigspsykos och krigshushållning, revolutionsmentalitet, diktaturfenomen — och hur har den

¹ Ur en diskussionsinledning i Historielärarnes förening november 1938.

inte krossat natur- och kulturoptimismen från tiden före 1914! Och nu i höst ha t. o. m. barnen känt världshistoriens kalla fläktar kring sina hjässor.

Det får väl anses uteslutet, att en historielärare inom sin undervisning skulle driva dagspolitisk propaganda eller att han medvetet skulle partiskt inverka på bedömandet av historiska företeelser. Hans uppgift är ju, i ett fritt samhälle åtminstone, att ge eleverna en orientering i tillvarons tidliga sammanhang, icke att driva in dem i någon viss politisk grupp. Kanske ges det snarare frestelser till underlåtenhet: att t. ex. för de många små läxornas skull försumma ge de stora perspektiven åt eleverna, att för deras tröga sinnens skull inte ge sig i kast med större synpunkter, att av försiktighet undvika brännande problem. Men då svikes också den stora uppgift historieuundervisningen har, utom det allmänbildande orienteringssyftet, i den utomordentliga förmågan att väcka *besinning*. Den, som upplevt Lanfreys ord, att »historien har en förmåga att lugna, som bevarar själen för partisinnets fanatism», skall djupt känna den möjlighet, som är lagd i historielärarens händer att verka för världens fred — inom och utom nationerna — utan all »pacifistisk» propaganda. Det är så långt ifrån historikerns roll att bidra till de populära teckningarna i enbart svart eller vitt med idoler och syndabocker och en starkt förenklad problemställning, att han hellre bör ta den s. k. avtoningen och differentieringen som sin uppgift. Ja, han kan inom prononcerat partibetonade kretsar bli tvungen att framstå som »advocatus diaboli» endast genom sin erinran »audiatur et altera pars». Härmed vill jag inte ha påstått, att historikern skulle vara dömd att vara relativist eller att alltid stå som oengagerad åskådare. Det finns ju bestående och allmängiltiga värden: man kan som måttstock bruka förnuftssynpunkter och tala om ändamålsenligheten, realiteter av förblivande natur, som livsmedelsbehovet eller någon konstant känsla, t. ex. nationalkänslan, och naturligtvis etiska värden, grundade på varaktigare och allmännare rättsbegrepp. Men det är ju det besvärliga med historien, att försöker man sätta en regering, en person, en handling i förhållande till något värde, komma värdena själva så lätt i konflikt. Det beror ju på vilken synpunkt man utgår ifrån — det mänskliga kommer i kontrast till det politiskt kloka, det enskilda till det allmänna, *ett* folks väl till andras. Det var kanske etiskt av

Chuen-Aton att inte vilja försvara sina asiatiska provinser, men var det förnuftigt? Det var väl mänskligt av Karl XII att fatta som sin plikt att till det yttersta försvara den svenska stormakten, men var det klokast? Det var ett hårt grepp Rom höll över de mindre folken kring Medelhavet — men var det kanske gott och nyttigt med Pax Romana? Det, som från dansk sida räknas Kristian II till förtjänst — strävan efter fredlig och kommersiell enhet i Norden — blir från svensk olidligt tvång, som kväver nationell frihet och utveckling. Etcetera, etcetera. Överallt värdekonflikter även för åskådaren på långt tidsavstånd. Huvudproblemet — gäller den enskilda måttstocken i politik? — har ju förblivit olöst och är kanske olösligt; man behöver bara sätta in försvarsfrågan i dess belysning för att strax inse svårigheterna. Uppskattningen beror ju också av om man anlägger kortare eller längre perspektiv.

Är det så vanskligt att vid allvarlig bedömning få någon slags objektiv värdering av historiska företeelser, så är det ju klart, att varje värdesättning, som bottnar i subjektivism — t. ex. i parti, fördel, sentimentalitet eller nerver — är ytterligare vådlig och missvisande. Ofta kan visserligen gränsen mellan vad som härvidlag är mer objektivt och mer subjektivt ur värdesynpunkt vara bra svår att dra. T. ex. mellan vad som är berättigat enligt nationalkänslan — som är en konstant, grundad på ett mera organiskt komplex av primära instinkter och synes ha en viss uppgift i den mänskliga odlingen precis som utrustningen hos ett visst djursläkte — och vad som däremot ter sig oberättigat, därför att det härrör ur chauvinismen, ett mera oharmoniskt komplex av instinkter, där t. ex. maktinstinkten eller kampinstinkten kommit att dominera. Jag vill inte med det sagda bekänna någon blind tro på instinktläran; den är dock bra som arbetshypotes.

Men är det nu så osäkra grunder för all slags värdesättning i historien, så är det också desto mer befriande att påminna sig, att historikerns kall *icke* är domarens. Vi ha ju egentligen som historiker bara ett par bud i vår egen etik: det första, som kan uttryckas med Harald Hjärnes ord, att söka *begripa, ej lovprisa eller fördöma*, och det andra, som är detta likt, att tolka varje tid, varje personlighet, varje rörelse från *deras* egna förutsättningar, icke från våra. Kanske vågar man tillägga ännu ett: att aldrig behandla någon företeelse som isolerad. Detta syftar

icke åt någon blodlös neutralitet, utan åt något ofantligt heroiskt: att söka sanningen. Men gälla dessa bud obönhörligt för historikern om *historien*, så gälla de också lika obönhörligt för *honom* om det ögonblickets snabbt förbiglidande spel i nutidens historievavsnytt, som kallas politiken. Naturligtvis är historikern mänskliga som alla andra med de fördomar, som miljö eller mentalitet och större eller trängre utsyn i det verkliga livet innebära, men i egenskapen av *historiker*, utövad i forskning likaväl som undervisning, måste han vara i stånd att höja sig själv över sina egna begränsningar till en nivå, där visserligen objektiviteten aldrig kan uppnås, men väl den uppmärksamma, orienterande iakttagelsen, undersökningen och eftertanken. Förmår eller vill han icke detta, kan han vara politiker, ej historiker. Främst skiljer sig historikern från övriga i sin syn på dagspolitiken däri, att han i den ser sambandet med det förgångna, inte i en sentimental eller museal traditionskult, men som ett levande sammanhang, en fortsättning. Hur annorlunda ter sig inte de flesta dagens händelser, om man minns vad som skedde bara för tio, tjugo år sedan, eller om man betraktar dem som sprungna ur intet!

Naturligtvis kan en sann historiker även aktivt delta i dagspolitiken. Det är kanske en frestelse för den, som ställer diagnosen, att också vilja söka bota. Men jag får bekänna, att det för mig alltid varit ofattbart, att historiker kunnat åtminstone med någon större rättrogenhet bekänna sig till ett visst partiprogram — partierna nu som i andra tider måste ju för historisk syn framstå som symptom och funktioner av olika samhällsrealiteter och därför alltid vart och ett för sig som berättigat ur någon synpunkt.

Vare det nu långt ifrån mig att söka komma med några pedagogiska recept. För undervisningen i historia mer än i andra ämnen gäller väl, att den blir bäst, när var och en fritt följer sin naturs lagar i metodiken, och ingenting vore farligare och tråkigare än bundenhet och likriktning i detaljutformningen. Lärarens insats är ju alltid först och främst beroende av hurdan han själv är beskaffad. Det är i hans egen utveckling och synvidd det avgörande ligger. Ett ämne som historieundervisningen och politiken kunde därför lika gärna kallas historikern och politiken. I stället för att diskutera regler av något slag vill jag få ge några synpunkter.

Ur den klassiska antikens historia kunde hämtas det mest rikhaltiga stoff för vårt ämne — själva rikedomens förbud att gå in på det närmare. Det är ju intet nytt, att det främst är förfallets tid — partikularismens i Grekland, samhällsupplösningens i Rom — som mest påminner om vår egen. Det är tänkvärt ur många synpunkter, även ur den att kriser och strider stimulerade till allehanda experiment i idealsamhället. Det är också tänkvärt, att den störste av samhällsförbättrarna, Platon, siar, att »människornas släkten aldrig skulle få slut på sina lidanden, förrän antingen de äkta och sanna filosoferna vinna den politiska makten eller de maktägande i samhället bli verkliga filosofer». Vad annat är det än förnuftets uppror mot partilidelens fanatism? Antikens samhällsstrider ha ju blivit föremål för nytt intresse gång på gång, när sociala och författningsspörsmål varit aktuella — således också nu. Naturligtvis finns det mycket tacksamma jämförelsepunkter inför problemen rika och fattiga, stad och landsbygd, arbetslöshet, befolkningsfråga, försvar — det sista ofta detsamma som avvägandet av medborgarplikt mot medborgarrätt. Men det finns också felslut i jämförelsen mellan antiken och vår tid, som gjorts till följd av en skenbar eller ytlig likhet. När det dras en linje från den s. k. tyrannmördaren Brutus via Plutarkos, Shakespeare, girondisterna fram till nutidens radikaldemokrati, är ju detta en fruktansvärd förvillelse. Det uppdrar någon slags solidaritet mellan Roms aristokratiska senatorer och våra arbetare! En annan ohållbar linje är den, som förmenas gå över monarkbegreppet: orientalisk despot, Roms kejsare, teokratiskt kungadöme i l'ancien régime — vår svenske konung! Man borde från början hålla de vitt skilda typerna isär: den i orienten ursprunglige despoten och den i Europa ursprunglige, under lagen stående kungen. Båda de anförda exemplen visa inkonsekvensen i att vara republikan i ett land, där demokrati och monarki haft intressegemenskap — en historiemedveten synpunkt, som verkligen häromåret framförts i Sveriges riksdag av Georg Branting. Det är betecknande, att Fabian Månsson och Värner Rydén blevo kungasinnade genom studiet av svensk historia; och den, som bakom Gustav Vasas flöjelströja tror sig skymta seigneuren och inte ser storbonden, saknar blick för *svensk* tradition. Men dessa exempel ha, åtminstone för tillfället, ingen politisk aktualitet. Jag ville med dem blott demonstrera de falska klichéer, som kunna vilseleda, alltför ofta bero-

ende på att de fått stå kvar vid historieundervisningen — man använder okritiskt termer och föreställningar för ett innehåll, som de inte alls längre täcka. De ha också ofta visat sig synnerligen användbara i tendenshistoria. *Begreppsutredning* är ett av de moment, som jag särskilt ville framhålla, när det gäller förbindelsen historia och politik.

Ett annat moment gäller urskiljandet av *känslobetoningen* inför vissa problem. Det är ju mänskligt att reagera med känslor, men ett svårt problem löses aldrig härigenom — det försvåras oftast. En konstnärinna yttrade nyligen, att det är ej genom känsla, utan genom tanke, som konst skapas. Politiken får kanske räknas som konst, stor konst — ett område, där endast ett fåtal är konstnärer. Insättandet av ett problem i större sammanhang, såsom i historiska, brukar emellertid vara ett gott medel att även hos de okonstnärliga väcka eftertanke och reson. Det upplöser den förenkling, som ofta är orsak till den starka känslobetoningen. Som ett exempel kan tagas en mycket modern fråga: kvinnan och samhället. Det hör ju till dem, som i sällsynt hög grad blir bedömt ur känslomotiv. Det är förvånande, hur man förbiser det historiska sammanhanget och de högst krassa och reella faktorer som tvingat fram frågan, hur mycket det än predikats över dem: industriens totala omläggning av hushållningen, som gjorde hemmen till *blott* konsumtionscentra från att de varit *även* produktionceller. Man möter ofta den stora missuppfattningen, att kvinnorna tidigare ej utfört samhällsarbete. Hon var visserligen bara medelbar medborgare, men som *arbetare* i samhället motsvarade hon ju fabrikanterna inom industrien uppifrån ledarna till arbetarna i våra dagar, åtminstone inom livsmedels- och beklädnadsindustrierna. På detta fält står skarpare än någonstans eljes motsatsen tekniken kontra romantiken. Förklaringen till de många sentimentala argumenten ligger naturligtvis i att vi befinna oss i ett övergångsstadium — som alltid söker romantik överbygga svår-förenliga realiteter. Det är betecknande, att romantiken kring husligheten icke alls är gammal, den har tvärtom uppstått vid brytningen. Den ljuva hemkvinnan och den förgrämda yrkeskvinnan äro två tvillingsystrar, båda döttrar av den romantiska fantasien.

Det finns andra problem — större till dimensioner, farligare, mer dramatiska, där både begrepp och känslor tumla i vild och ödesdiger förvirring.

Finns det något skede i historien, som genom jämförelsen med nutiden framträtt i skarpare dager än de stora religionsstridernas tidevarv? Det var de stora ideologiernas motsats. De moderna ideologierna visa ju en religiös karaktär av samma fanatiska art. Liksom de många, olikartade jäsningselementen i en tid av djupa omvälvningar i samhället slutligen rullade upp en europeisk front mellan två idégrupper, så se vi också nu föregående samhällsstrider utmynna i en liknande uppställning. Och med samma oreflekterade övertygelse om att alla ord och gärningar äro frälsta från ansvar, att ändamålet helgar medlen, blott det sker i den eller den ideologiens namn, rasa antagonisterna från vardera sidan mot varandra. »Här strida sannerligen Gud och djävulen» — själv är man alltid på Guds sida. Filip II står livslevande för oss som aldrig förr. *Fiat justitia, pereat mundus!* Man behöver inte förbise, att det ingår starka element av nationalism i våra dagars affektpolitik — den bildar ju i det avseendet en direkt fortsättning på hela förra seklet — för att ändå våga påstå, att det framför allt är ideologiernas mentalitet som härskar. De ledande äro ju på sina håll fullt medvetna om den saken och begagna sin vetenskap praktiskt. Faran i ideologisk fanatism har ju alltid varit dess fruktansvärda och ansvarslösa stridshets, som lämnat så blodiga spår i historien. Idén blir fix idé, idealisten hysteriker. Den stora tragedien är, att det är samma psykiska fenomen, utslag av samma mentalitet, på de båda motsatta sidorna.

Vi ha ju, när det gäller de religiösa ideologierna, som en gång kostat så mycket blod, uppdagat, hur ytligt i själva verket idémotsättningen ligger. Den ekumeniska rörelsen har visat, att de förr oförenliga dogmerna kunna överbyggas, om man inser, att de väsentliga värdena i innehållet äro gemensamma. Och man har förstått, att det är bland teoretikerna, som meningsskiljaktigheterna spela någon roll — folken i gemen kunna omöjligen av sig själva hata eller önska bekriga varann på grund av olika religionssystem. Skall den dag komma, då man uppdagat samma sanning beträffande politiska principdogmer? Då det skall heta »*Salus populi suprema lex*»?

Jag minns väl, när man under min skoltid skilde mellan idépolitik och realpolitik, att det hördes på tonfallen, att det förra slaget var något finare och bättre. Jag tror, att nutidens lärdomar till en viss grad förändrat synen. I varje fall, när idén drives att utan samband med realiteter verka som självändamål.

Man kan ju bara se på utvecklingen av socialdemokratien — den lär väl ej ha förlorat på att bli mera realbetnad.

Inför den affektbetonade, ja, fanatiska mentalitet, som när som helst kan störta vår värld i Ragnarök, kan man med skäl fråga sig, om icke historikern har en speciell förpliktelse. Liksom bakom idéstriderna på 1500- och 1600-talen funnos mycket genomgripande faktorer av konkret art — t. ex. metallinflationen och dess samband med dyrtid och soldhär, dragkampen mellan kungamakt och aristokrati etc. — så finnas ju bakom våra dagars ideologier historiska realiteter som industrialismen och dess råvarubehov med därav följande internationella konkurrens om kolonier och världsmarknad. Och bara det att infoga ideologierna i en brokigt sammansatt, konkret bakgrund kan motverka den blinda förklaringsprocess, som livnär fanatismen. Inför den farliga känslopolitik, som utrikesministern nyligen varnat för — den känslopolitik som inte minst i vårt land gärna tar sig uttryck i välmenta, men kortsynta och självgoda domslut över de politiskt ansvariga både här och bland stormakterna och som ingalunda bidrar till fred eller billighet — är det historikerns plikt att utan applåder eller visslingar förmedla kännedom om de tidigare sammanhang, som skapat nuet. Man förringar inte alls svårigheterna, när man undersöker dem, när man frågar: varför? — men det kan ge möjligheter till förnuftig lösning.

Många betrakta motsatsen kommunism — fascism som den stora idémotsättningen i våra dagar. Vid ett närmare skärskådande kan man dock lätt konstatera typstaternas stora och slående likheter, bortsett från vad som betingas av folkens nationella och kulturella egenart: det informella, personliga enväldet, självhävdelsen, ordens, bildens och mytens suggestiva propaganda, åberopandet av ursprungligen socialistiska principer, garantierna för partiminoritetens orubbade välde, trots vädjandet till massan, politiseringen av alla områden, även vetenskapens och konstens etc. Detta är ju iakttagelser, som inte alls äro historikern ensamt förbehållna att göra. Men jag påpekar vad det kan betyda, om man vid undervisningen i nyaste tidens historia låter den ungdom, som just skall ut i samhällslivet och utsättas för allsköns politiska inflytelser, åtminstone en gång få stanna inför eftertanke och analys av de extrema rörelserna, som ju ofta ha sin alldeles särskilda lockelse i de åren. Här kan för en gångs skull den kranka blekheten vara välgörande mot det röda blodets svall.

Men den stora idémotsatsen i våra dagar är väl snarare utformad i de totalitära staterna gentemot de demokratiska. Därvid har ju en historiker nära till hands att påminna sig, att de europeiska staterna befinna sig i olika utvecklingsstadier, historiskt sett. Krisföreteelser i sådana stater, som nu uppleva den konsolideringsprocess, som de andra genomgått för århundraden sedan, äro icke applicerbara på de senare. Lika litet kan en *äkta* demokrati — den mognade frukten av en lång och förhållandevis lugn utveckling — i ett slag etableras bara genom en papperskonstruktion i ett statsliv, som ännu kännetecknas av konvulsioner. Se bara på skillnaden mellan den gamla demokratien i England och den så mycket yngre i Frankrike! Diktaturen har alltid varit en krisföreteelse, den förutsätter en genomgripande kris, långvarig, ja, permanent som i Ryssland eller kortare, men intensivare som i Tyskland. Man kan ju importera slagord, detaljer, vissa tendenser, men systemen kunna inte tillämpas, förrän förutsättningarna finnas. Man måste således nu, som förr i historien, räkna med ett europeiskt umgänge mellan olikartade stater, eller — driva fram trettioåriga kriget!

Men det är inte bara som medel mot affektpolitiken och dess vådliga verkningar, som både de stora synpunkterna och analysen äro att anbefalla. De behövas också som led i kampen mot *fördumningen*, duperingen, mot ordets icke blott makt över tanken, utan dess utplånande av tanken — alltså de behövas i den allmänna kamp mot kulturlöshet och kollektivisering av tänkandet, som det är skolans svåra, men givna plikt att föra. Utan överord kan man våga påstå, att det finns någon sorts gemenskap mellan oss, som vigts åt den uppgiften, och Leonidas' spartaner vid Thermopyle. En sista rest av hellenskt arv ha vi att försvara, en sista flämtning av västerländsk, den individuella frihetens anda, ha vi att söka blåsa liv uti. Ty det finns en ännu djupare, ännu mer ödesdiger motsats: mellan individ och kollektiv. Den finns alltid, men i vår tid hotas den sunnda balansen att helt förryckas av kollektivets övergrepp.

Och därmed måste jag ge mig in på ett ännu mera brännbart ämne. Det är inte så enkelt, att likriktningen hotar bara från ett håll, från den totalitära fronten. Om vi inte anse oss ha rättighet att bedöma *den* utan historiska betraktelser och analys, så måste detta också gälla den sida, där *vi* enligt miljö och väl också enligt övertygelse befinna oss, på demokratiens sida. Analysen

innebär den kusliga frågan: *vad mena vi med demokrati?* Det är väl ej till äventyrs så, att den begreppsfrskjutning, som jag tidigare berört, skulle drabba även detta lösenord? Jag är övertygad att de flesta nordiska medborgare utan tvekan ville besvara det med en hänvisning just till det hellenska arvet, som också är det nordiska: den individuella friheten — rätten att tänka fritt, att tala fritt, att fritt utöva yrke, att fritt utöva politiskt medborgarskap. Men en blick på demokratiens utvecklingshistoria visar, hur begreppet glidit. Bara frågan om själva uppkomsten av den moderna demokratien är ju diskutabel. Om man emellertid utgår från den individualism, som upplysning, Amerika, revolution, Kantfilosofi o. s. v. uppammat och som utmynnar i den klassiska liberalismen, så har man väl den teoretiska bakgrunden till modern demokrati. Men vart kommer man? Till att »la *volonté générale*», folkviljan, är = majoriteten. Om personligheten var utgångspunkten, eller rättare personen, så hävdades den genom att brytas ut ur stånd eller skrå — men hur skulle då medborgarviljan utrönas om ej genom att räkna rösterna samfällt? Så kom ett kvantitativt begrepp att dominera, att just detta har blivit den värsta fienden till sin egen utgångspunkt, individen. Den individualism, som en gång opponerade mot gamla kollektiv, som t. ex. stånden, har löpt ut i att kollektivet i och för sig, kvantiteten, blott *som sådan* blivit utslagsgivande. Och vidare. Den individuella friheten syns dock ännu bestå i tryck- och ytt-randefriheten — man jämföre de totalitära staterna. Ja, var och en kan ju säga och skriva och trycka nästan allt vad han lyfter, men frågan är: tänker och tycker han verkligen detta *själv*? Betyda dessa »fria» yttranden verkligen individuell självständighet? Man kan tillåta sig att, när en fråga är under allmän debatt, fundera ut på förhand precis vad de flesta komma att säga — både själva omdömet och motiven, ja, ordalagen, och man skall i en skrämmande omfattning få erfara, hur det slår in. Detta gäller inte bara yrkespolitikerna, som ju ha att troget följa ett visst partis inställning, utan allmänheten. Varför? Naturligtvis på grund av samma tryckfrihet, som varit den individuella frihetens bålverk, men som också skapat pressens makt, diktatorsmakt. Det är inte bara tidningarna, som tjäna var sitt partis intressen och på så sätt behärska vederbörande i politiska frågor — men pressen i vidsträckt bemärkelse, allt tryckt, har ju också förmågan att avtrubba själva tankeförmågan hos läsarna i *alla* livets frå-

gor. Man behöver ju blott tänka på allt vad det frågas om och gives svar på i tryck: där hämtar man råd, om det gäller att konservera saft eller ungdom eller sin mans kärlek. Vi måste väl erkänna, att inte bara det politiska medborgarskapets utövande har från att en gång ha varit direkt — i Athens folkförsamling likaväl som på svearnas ting — övergått till ett representativt system: också den individuella tanke- och yttranderätten har omhändertagits av representanter. Liksom man i litteraturen, på biografen och teatern upplever det liv, som man själv inte hinner med, så bildar man sin åskådning — eller rättare får den färdiglagad, lagom kryddad med känslomoment, som kan ge en förnimmelse av att vara engagerad — av allt vad man läser. Den frågan tränger sig också ibland på en, om inte diktaturen, just som den i våra dagar sprungit fram, ur de djupa leden, i grund och botten hänger ihop med »representation» i *den* meningen. En samhällsklass finner sig hellre i att regeras hårt, om den speglar sig själv i de styrande — det är ju en gammal tes. Det är möjligt, att det finns moment av något sådant som psykisk förklaring till diktatorsreligionen. Den skulle likna den gamla kulten av en folkheros. Man tycker sig i honom få utöva den makt och härlighet, som man själv inte kan få uppleva individuellt. Så förklaras ju individens uppgående i gruppen eller massan. När Mischa står på Röda torget eller Kuntze på Tempelhofer Feld och instämma i hyllningsropen, uppleva de kanhända detsamma, som när fru Svensson i Stockholm sitter på bio och upplever Garbo.

Mätaren på om en stat är demokratisk eller ej är kanske nu närmast negativ: medborgaren där slipper bli förföljd för sina åsikters skull. En annan skillnad från den totalitära är ju, att *där* finns bara ett parti, i de andra finnas flere att välja på — flere åskådningar alltså. Men i regel är var och en bunden av sin miljö, familje- eller yrkesmiljö, och lyder sålunda under sin osynlige grupp-diktator. Man kan ju inte lägga all skuld hos pressen och dess i enlighet med egen kraft och egna intressen verkande aktivitet. Det beror lika mycket på den tilltagande tankelettja, den motståndslösa passivitet, som utbreder sig alltmer hos de mottagande — det kritiska, sovrande omdömet försvinner mer och mer. Den negativa kritik, som jämt tillkännager sitt ogillande, ha vi mer än nog av; men det är egentligen falskt att kalla den kritik, det är kverulans. Historikern har väl bättre tillfällen än många andra att hålla sitt kritiska omdöme vaket och levande

och att som lärare hjälpa sina elever att icke helt uppslukas av mängden, kvantiteten. Ty den, som är van att karakterisera varje tid genom dess särmärken, lär väl inte undgå att se vår tids märke — den rubrik, som den kommer att få av framtidens historieforskare: kvantitetens tidsålder. Siffran, det kvantitativa värdet, behärskar så totalt våra tänkesätt, vår smak, våra maktförhållanden, att gentemot den är t. o. m. tidens diktaturer att anse som vanmakt.

Men — i sanningens namn — om också siffran står som en naturlig fiende till ett gammalt värde: individens frihet, så har den återigen sitt. Den har varit ett effektivt medel att höja hela folkklasser till större välstånd och större ansvar. Och stundom kan individens demokrati och siffrans samverka. Så måste det åtminstone te sig för en arbetare, en självförsörjande kvinna, som först genom siffrans argument nått rättvisa och fördelar.

Jag har här pekat på några kontaktpunkter mellan historiebeaktelsen och inställningen till dagspolitiken. Jag skulle emellertid vilja tillägga en hänvisning till två områden, som hittills inte officiellt åtminstone ställts i sammanhang med utbildningen i historiefacket, men som otvivelaktigt äro mycket givande för historikern att beträda och som säkert också lockat många frivilligt. Om historikern, särskilt jämförd med politikern, mera ser till det *varaktiga* och tycker sig se liksom ett mönster med återkommande motiv i historiens väv, då måste han också söka efter några konstanter som förklaring. Sådana kan man kanske finna i den yttre naturbetingelsen liksom i själva människonaturen. Jag syftar på sådana faktorer, som höra till vad man kallat geopolitiken och till psykologien. Det finns samband, geografiska, mellan hunnernas nederlag vid Katalauniska fälten och den tyska anstormningens hejdande vid Marne. Vad psykologien beträffar, är det ju sant, att den nu uppvisar så förtvivlat många olika riktningar, sinsemellan stridiga, att det nästan tycks att vetenskapen själv håller på att omkomma. Men för historikern spelar det heller ingen roll, om själen låter inpassa sig i ett detaljutformat system eller inte. Man kan för övrigt ana samma verkligheter bakom mångfalden av symboliska uttryck, som förgäves söka fånga det skira innehållet. Det är andra drag, som främst äro ägnade att fångsla historikerns intresse: det nya, att man undersöker kollektivpsyket, därefter spelet mellan olika reaktioner och slutligen böljegången i den psykologiska vetenskapen själv. Det är i

varje fall märkliga paralleller mellan psykologiens moderiktningar och utvecklingen på politikens områden. Den atomistiska psykologiens högkonjunktur var ju samtidig med materialistisk historieuppfattning och dess politiska återverkan. Reaktionen mot detta betydde den subjektiverande psykologien med ett återvändande till enheten, jaget, »den monarkiska principen» och det starka betonandet av känsla och drift, medan de politiska tendenserna samtidigt ha inriktats på statsprincip, totalitet och spekulationer i masspsykos. Nu kan man åter skymta en dragning åt framhävandet av tankens, intellektets betydelse, som om det hörde till livets eviga balanssystem att sedan drifterna släppts lösa det tyglade förnuftet åter måste frammanas. Man tror icke längre med Rousseau, att naturen, lämnad åt sig själv, är god: rättstillståndet är icke primitivt, utan härlett. Man är tillbaka hos Platon.

Politikern lever i nuet och tror sig kunna binda framtiden. Historikern lever dessutom i det förgångna och kan kanske därmed förklara nuet. Om framtiden i någon mån skall kunna dirigeras, beror det på om man på politikens, samhällslivets område kan göra som på teknikens eller vetenskapens: tillgodogöra sig framfarna generationers samlade erfarenhet. Där har historikern sin stora uppgift som förmedlare. Kanske inte minst genom vad han kan ge den kommande generationen, ungdomen.